

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються основні етапи формування державної молодіжної політики в Україні з прадавніх часів до сьогодення. Також даються характеристики загальних тенденцій її розвитку. Зроблено акцент на формуванні нових концепцій, які б допомагали у вирішенні молодіжних проблем.

Ключові слова: *молодь, державна молодіжна політика, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, державна служба зайнятості, соціальні гарантії, соціально-правовий захист молоді, соціальні програми.*

В статье рассматриваются основные этапы формирования государственной молодежной политики в Украине, начиная со стародавних времен, продолжая в наши дни, а также даются характеристики общих тенденций ее развития. Также сделано акцент на формировании новых концепций, которые помогли бы в решении молодежных проблем.

Ключевые слова: *молодежь, государственная молодежная политика, Министерство по делам семьи, молодежи и спорта, государственная служба занятости, социальные гарантии, социально-правовая защита молодежи, социальные программы.*

The article shows main periods of formation of the public youth policy in Ukraine from the very ancient times to the present days. It also characterizes its general development and pays special attention to the forming of new concepts which can help in youth's problems solving.

Key words: *youth, public youth policy, the Ministry of family, youth and sport affairs; State Employment Service, social guaranties, social and legal youth defense, social programs.*

Державна молодіжна політика, як і будь-які інші категорії, не сформувалася миттєво, а пройшла певний еволюційний шлях. Безумовно, в конкретні історичні часи ті чи інші дії держави стосовно окремих груп населення, у тому числі й молоді, не називалися такими термінами, як скажімо, «державна молодіжна політика». Але, в той же час, це не дає підстави заперечувати існування проявів такої політики.

Мета статті – охарактеризувати основні етапи становлення державної молодіжної політики та висвітлити їх зміст.

Об'єкт – державна молодіжна політика.

Предмет – етапи формування державної молодіжної політики.

Джерельну базу статті становлять офіційні видання, Закони України, наукова література й періодичні видання, зокрема праці Є. Бородіна, М. Перепелиці, М. Головатого, І.М. Ільїнського та інших. Соціологічна енциклопедія за ред. А.Н. Данилова, Політологічний енциклопедичний словник за

ред. Ю.С. Шевчука, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка розкривають визначені поняття.

Відомі наукові та літературні джерела свідчать про певну визначеність владних органів щодо молоді в період зародження української державності. Так, молодіжні проблеми виникали та вирішувалися завжди в будь-які часи історії, наприклад, за часів Київської Русі юнакам як воїнам приділялася значна увага. Деякі дослідники героїчних сторінок історії українського народу звертають увагу на період існування Запорізької Січі XVI-XVIII ст., вказують на наявність у неї рис держави з обмеженими функціями, зазначають, що її ставлення до молоді було досить поважливим. Січ заохочувала молодих, сильних, енергійних людей, навчала їх військовому ремеслу і навичкам виживання. Велике значення в Запорізьких Вольностях приділялося вихованню молодих козаків.

Збереглися документальні свідчення певної позиції влади щодо молоді в Гетьманщині XVII-

XVIII ст. Так, на гетьманську службу в найвищі установи, наприклад, Генеральну військову канцелярію, відбиралися, як правило, освічені юнаки, які знали кілька мов, логіку, математику тощо. В канцелярії вони удосконалювали свій фаховий рівень.

Московські вчені С.В. Алещонок і В.А. Луков вважають, що в СРСР молодіжна політика була і проводилася не без успіху [6, с. 62]. Вона знайшла підтримку в законодавстві, у системі державних органів. Державна молодіжна політика завжди була невід'ємною частиною партійної політики стосовно молоді. Терміни «молодіжна політика», «державна молодіжна політика» вперше почали застосовувати партійні органи на партійних форумах – з'їздах і пленумах КПРС, КП України [4, с. 26]. Так, у 1989 році в новій редакції Програми КПРС, прийнятій XXVII з'їздом партії, вперше використовується положення про «соціальні проблеми молоді», йдеться про необхідність їх вирішення: «Партія вважає за необхідне значно посилити увагу до соціальних проблем молоді і, перш за все, до розвитку і найбільш повного задоволення суспільно-значущих інтересів та потреб юнаків і дівчат у сфері праці та побуту, освіти і культури» [8, с. 41].

Процес створення законодавчої бази державної молодіжної політики незалежної України почався ще за часів СРСР. В Україні до проголошення незалежності була проведена молодіжна політика за такою схемою: основна її частина проводилася через ВЛКСМ (фактично єдина молодіжна організація), інша – через державні органи освіти, охорони здоров'я, оборони, внутрішні справи, держкомспорт, інформаційні відомства, культосвітні заклади тощо. Молодіжна політика мала патерналістський характер і вимагала від молодого покоління діяти та розвиватися в заданому напрямі. В 1990 році в Україні були започатковані сучасні підходи до розроблення і впровадження державної молодіжної політики. Головними державними структурами, що опікувалися справою створення молодіжного законодавства, стали Комісія у справах молоді Верховної Ради УРСР дванадцятого скликання (голова – А.С. Матвієнко, заступник – Ю.І. Збітнев, секретар – А.В. Толстоухов) та Міністерство у справах молоді і спорту УРСР (міністр – В.П. Борзов), які були створені в 1990 році [3, с. 17].

Концептуальний документ про молодіжну політику в Україні пов'язаний з діяльністю (як наукового розробника) Тимчасового молодіжного творчого колективу (ТМТК), наукового центру з проблем молоді ЦК ЛКСМУ (МДС), створеного за аналогією з подібним колективом ЦК ВЛКСМ, який розробив протягом 1987-1990 рр. проект Закону «Про загальні засади державної молодіжної політики в СРСР».

Так, у червні 1991 року було прийнято Положення про комітет у справах молоді, в якому головним завданням визначалося створення соціально-економічних, організаційних, правових умов і

гарантій для соціального становлення та розвитку молодих громадян, їхньої найповнішої самореалізації в інтересах всього суспільства. У 1991-2004 рр. відбувся процес, який спрямований на вдосконалення базового українського ювенального закону. Питання про необхідність доопрацювання Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» постало невдовзі після прийняття в тому ж 1993 р. Увагу народних депутатів України першого скликання, тих самих, що проголосували за прийняття законопроекту в лютому 1993 р., привернула до себе увага стаття 10 «Житлові умови молоді» [3, с. 49].

Березень 1993-1996 рр. можна охарактеризувати як період пошуку та налагодження системи реалізації регіональної державної молодіжної політики, період суттєвого підвищення якості та ефективності роботи.

Було зроблено ряд перетворень та доповнень щодо молодіжного законодавства. Так, парламентарі вирішили повернутися до питання про кредитування молодих сімей. Наслідком цих дій став Закон України «Про внесення змін до четвертої частини статті 10 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 4 лютого 1994 року.

У 1994 році по-новому було висвітлено право молоді на отримання пільг, передбачених Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві». Якщо в редакції закону від 1993 р. зазначалося, що їх можуть отримувати ті молоді люди, які працюють у сільському виробництві, в переробних галузях, у соціальній сфері в сільській місцевості, то в редакції закону від 1994 року з'явилися дві відмінності. По-перше, від молодих працівників цих та інших галузей відтоді вимагалось не тільки належати до певної категорії працівників села, але й постійно проживати в сільських населених пунктах. По-друге, з того часу пільги стали поширюватися і на постійно проживаючих в сільських населених пунктах молодих працівників підприємств обслуговуючої галузі агропромислового комплексу, що функціонують у сільській місцевості, а також на молодих представників органів місцевого самоврядування на селі.

З 1997-1999 рр. характерним є подальше зміцнення молодіжних структур в органах виконавчої влади та молодіжної інфраструктури взагалі. В цей період приймається Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р., який пізніше неодноразово доповнювали змінами через значні суперечності.

У структурі парламенту з 1 лютого 2000 р. діє комітет Верховної Ради України з питань молодіжної політики, спорту і туризму, який є головним органом формування правової бази державної молодіжної політики (ДМП). Координацію та адміністрування реалізації ДМП здійснює Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту –

спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується кабінетом Міністрів України [11, с. 101].

У першій половині 2000-х рр. продовжувався процес удосконалення українського законодавства, який, у свою чергу, викликав низку змін у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 23 березня 2000 року [10, с. 436].

Верховна Рада України 21 червня 2001 року прийняла Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [2].

7 березня 2002 року Верховна Рада України третього скликання прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України». У новій редакції абзацу восьмого статті 1 замість терміна «соціальні служби для молоді» з'явився новий термін «центри соціальних служб для молоді», що тлумачився як «спеціальні заклади, уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю» [3, с. 62].

Верховною Радою України четвертого скликання було затверджено Закон України «Про Загальнонаціональну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки» від 18 листопада 2003 р.

Затверджено Постановою Кабінету міністрів України Положення «Про державну соціальну службу для сім'ї, дітей та молоді» від 27 серпня 2004 року [10, с. 450].

Сучасний етап розвитку суспільства визначає державну молодіжну політику як системну діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить на меті створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [6, с. 2].

І.М. Ільїнський зазначає, молодіжна політика – це, по-перше, система ідей, теоретичних положень про місце і роль молодого покоління у соціалістичному суспільстві; по-друге, це практична діяльність суб'єктів такої політики: держави, партій, громадських організацій та інших соціальних інститутів щодо реалізації цих ідей, положень і директив із метою формування і розвитку, реалізації її творчих потенцій в інтересах будівництва нового суспільства [3, с. 28]. Він виділяє два види молодіжної політики: державну та суспільну. Під державною молодіжною політикою він розуміє діяльність держави, яка направлена на рішення проблем молоді, залучення її в соціально-політичні процеси, які проходять у державі та суспільстві. Суб'єкт молодіжної політики в даному випадку – держава та спеціальні органи. Суспільна політика за І.М. Ільїнським – система ідей, поглядів із приводу молоді та її ролі в суспільному розвитку, а також практичних дій різних структур громадянського суспільства, які

направлені на впровадження даних поглядів та ідей у життя, з метою досягнення суспільних перспектив, які є схвалені більшістю народу [5, с. 347].

В. Барабаш, О. Шаповалов, А. Матвієнко трактують молодіжну політику як цілісну молодіжну державну політику, проведення якої повинно охоплювати всі елементи – від принципів формування і планування цілого комплексу соціально-економічних заходів в інтересах молоді та в інтересах всього суспільства, до виділення правових, матеріальних, організаційних гарантій її здійснення на практиці. Згідно з точкою зору згаданих авторів, державна молодіжна політика повинна бути спрямована на вирішення питань виховання, освіти, праці, побуту, відпочинку, духовного та фізичного розвитку юнацтва, а також на забезпечення прав і його законних інтересів, участі в державному, господарському та соціокультурному будівництві [2, с. 48].

Отже, молодіжна політика є специфічним і цілісним напрямом діяльності держави, мета якої – створення необхідних соціально-економічних, політико-правових, організаційних умов та гарантій для соціального становлення і розвитку молоді, реалізації творчого потенціалу молодого покоління в інтересах розвитку суспільства [6, с. 209].

Молодіжна державна політика включає в себе: 1) систему ідей, теоретичних положень про місце і роль молоді, молодого покоління в суспільстві; 2) практичну діяльність суб'єктів такої політики; 3) частину політики держави щодо соціалізації молодих громадян і відтворення трудових ресурсів. У той же час молодіжна державна політика не тотожна молодіжній політиці взагалі, бо держава не має можливості та потреби поширювати свій вплив на всіх суб'єктів молодіжної політики. Суб'єктами молодіжної державної політики є держава, її органи виконавчої влади, політичні партії, громадські організації та об'єднання, профспілки, соціальні інститути, які реалізують питання науки, освіти, культури, окремі громадяни, інші структури політичної системи суспільства [7, с. 365].

Таким чином, молодіжна державна політика це: а) пріоритетний і специфічний напрям у діяльності держави, її органів із метою створення певних умов і соціальних гарантій для соціального становлення і розвитку молоді, самореалізації в особистих та суспільних інтересах; б) механізм взаємовідносин держави з молоддю стосовно реалізації її інтересів, запитів, потреб [9, с. 365].

На сучасному етапі основними цілями державної молодіжної політики є: сприяння соціальному, культурному, фізичному розвитку молоді; недопущення дискримінації молодих громадян за віковим критерієм; створення умов для участі молоді в соціально-економічному, політичному та культурному житті суспільства; розширення можливостей молодої людини при виборі свого життєвого шляху та досягненні особистісного успіху; реалізація інноваційного потенціалу молоді в інтересах суспільного розвитку і самої молоді.

На сьогоднішній день Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту підпорядкована розгалужена структура, основним напрямом діяльності якої є реалізація державної молодіжної політики, вирішення питань соціальної допомоги, надання послуг, профілактики та реабілітації молоді, а саме:

- Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту і гендерної політики автономної республіки Крим; управління у справах сім'ї, молоді та спорту; обласних Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, яким, у свою чергу, підпорядковані відділи у справах сім'ї та молоді районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад депутатів. У даний час на обласному, районному, міському рівнях функціонують понад 960 управлінь, комітетів і відділів у справах сім'ї, молоді та спорту. Основні функції: реалізація державної молодіжної політики з питань молоді, сім'ї, жінок та дітей на відповідній території; розробка та виконання соціальних програм і здійснення заходів, які спрямовані на забезпечення соціального та правового захисту молоді, жінок і сім'ї; сприяння соціальному становленню та розвитку дітей і молоді; здійснення соціального партнерства.
- Служби у справах неповнолітніх обласних Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, яким, у свою чергу, підпорядковані служби у справах неповнолітніх районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад депутатів. В Україні нині діє більш як 800 служб у справах неповнолітніх. Основними функціями є: реалізація державної політики з питань соціального захисту неповнолітніх; запобігання дитячій бездоглядності та вчиненню правопорушень неповнолітніми; контроль за виконанням цих заходів.
- Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді – урядовий орган державного управління, який діє на державному рівні. Даній службі підпорядкована система центрів для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ): регіональний рівень – Автономна Республіка Крим, обласний – Київський та Севастопольський міські центри

СССДМ, місцевий рівень – районні, міські, районні у містах, селищні та сільські ЦСССДМ, а також соціальні служби для молоді.

Зараз в Україні діє більш як 1200 ЦСССДМ. Основні функції даної служби та її підрозділів: участь у реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей та молоді; забезпечення виконання національних, державних, галузевих програм щодо поліпшення становища молоді, надання соціальних послуг та соціальної допомоги молодим громадянам. Соціальна робота з молоддю покладена також на спеціалізовані формування ЦСССДМ та соціальні служби. Нині діє більш як 130 молодіжних центрів, близько 200 служб щодо роботи з ін'єкційними споживачами наркотиків, 32 центри ресоціалізації наркозалежної молоді, 529 мобільних консультаційних пунктів, а також служби соціальної підтримки сімей, центри соціально-психологічної допомоги, центри реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, студентська соціальна служба, служба «Телефон довіри», інформаційно-ресурсний центр, дружня клініка для молоді, консультаційні пункти в закладах соціального спрямування [12].

Можна стверджувати, що в Україні були розроблені два базових нормативно-правових акти з питань державної молодіжної політики: Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (прийнято 15 грудня 1992 р.) та Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (прийнято 5 лютого 1993 р.) [1]. Законодавча база щодо реалізації державної молодіжної політики напрацьовувалася, постійно доповнювалася змінами, але ще й досі потребує удосконалення.

Таким чином, маючи глибокі історичні корені, державна молодіжна політика пройшла шлях від свого зародження через період пошуку до цілком окресленого й визначеного явища в соціальному житті країни. Тенденції розвитку мають ще далі посилюватися і формувати нові концепції для вирішення молодіжних проблем, які сприятимуть особистісному та суспільному становленню і розвитку молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року.
2. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року.
3. Бородін Є.І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991-2004 рр.): Монографія / Є.І. Бородін. – Д.: Герда, 2006. – 472 с.
4. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми становлення / М.Ф. Головатий. – К.: Наукова думка, 1993. – 236 с.
5. Ильинский И.М. Молодежь и молодежная политика / И.М. Ильинский // Философия. История. Теория. – М., 2001. – 327 с.
6. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / М.П. Перепелиця. – К., 2001. – 242 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шевчука, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К.: «Генеза», 2004. – 735 с.
8. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу: Нова редакція. Прийнята XXVII з'їздом КПРС. – М.: Политиздат., 1989. – 80 с.

9. Роїна О.М. Законодавство про соціальний захист населення [6-те видання, перероблене і доповнене]. – К., 2008. – 557 с.
10. Савченко Б. Особливості державного управління молодіжною політикою в Україні / Б. Савченко, Н. Метьюлкіна // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України. – 2007. – Вип. 1(29). – С. 99-106.
11. Социологическая энциклопедия / Под ред. А.Н. Данилова. – Минск, 2003. – 384 с.
12. Офіційний сайт Міністерства України у справах сім'ї молоді та спорту // Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control>.

Рецензенти: Колісниченко А.І. – д.і.н., професор;
Громадська Н.А. – к.політ.н., в.о. доцента.

© Донченко Т.О., 2009

Надійшла до редакції 10.12.2009 р.